

Джерела та література

1. Августин Аврелий. О свободном выборе. *Человек. Мыслители прошлого и настоящего о его жизни, смерти и бессмертии*. Москва, 1991.
2. Балл Г. А. Психологическое содержание личностной свободы: сущность и составляющие. *Психология в рациогуманистической перспективе: избр. работы*. Киев: Изд-во «Основа», 2006. С. 257–278.
3. Цалін С. Д. Принцип свободи волі в історії соціальної філософії та філософії права. Харків, 1998.

Ковнєрова Ірина

Донбаський державний педагогічний університет

ЗЛОЧИН ЯК UNRECHT У ФІЛОСОФІЇ ПРАВА ГЕГЕЛЯ

Анотація. Тези присвячені концепції неправа Г. В. Ф. Гегеля та місця, яке займає в ній концепт «злочин». Вказано, що розуміння злочину має в його системі діалектичний характер. Наголошується, як гегелівська думка вплинула на подальший розвиток європейських філософсько-правових та кримінологічних доктрин.

Ключові слова: діалектика, злочин, неправо, філософія злочинності, кримінологія.

Abstract. Theses are devoted to the concept of Hegel's wrong and the place that the concept of "crime" occupies in it. It is indicated that the understanding of the crime is dialectical in its system. It is noted that Hegel influenced the further development of European philosophical, legal and criminological doctrines.

Keywords: dialectics, crime, Unrecht, philosophy of crime, criminology.

Гегелівське розуміння злочину загалом знаходиться в річищі просвітницько-раціоналістичної парадигми, яка розглядає людину, насамперед, як носія розуму та таку істоту, яка на підставі своєї розумності має свободу волі. Хоча при цьому Гегель надає своїй концепції достатньо оригінального забарвлення, діалектичного сенсу та етатистського спрямування. Злочин для нього це – вияв вільної, свідомої волі, але такої волі, що суперечить загальній, яка втілена у праві. Але це попереднє, неопосередковане й тому спрощене («абстрактне» за Гегелем) визначення злочину, і тому для більш повного («конкретного» за Гегелем) його розуміння треба звернутися до його концепції «неправа», оскільки для великого німецького філософа злочин є однією з форм виразу останнього.

Категорія **Unrecht (неправо)** є власним «ексклюзивним» винаходом Гегеля. Сутність цієї категорії найбільш повно розкривається в третьому розділі першої частини «Філософії права» [1]. Неправо протистоїть праву в тому сенсі, що якщо в першому загальність, як загальне свавілля, й особлива воля збігаються, то в неправі вони протиставляються один одному, причому в особливій волі право стає особливим правом. Інакше кажучи, в неправі Гегель вбачає протиставлення сутності (право в собі, загальна воля) і явища (особлива воля). У неправі явище починає відігравати роль сутності, а саме явище виступає

як те, що здається. Отже, неправо є видимістю сутності. Водночас неправо є необхідним, бо, заперечуючи сутність права, воно зміцнює себе. «Неправо є така видимість, і за допомогою її зникнення право отримує визначення міцного і чинного» [2, с. 138]. Виходить, що неправо є таким же необхідним, як і право, оскільки дозволяє останньому зміцнитися в соціумі.

Неправо у філософії Гегеля постає в наступних трьох формах: ненавмисне право, обман і злочин. Якщо неправо уявляється окремою особистістю правом, то це **ненавмисне неправо**. Особистість помиляється, приймаючи неправо за право. В **обмані** ж неправо (як видимість права) свідомо подається іншій особі як право. Однак у цьому разі право навіть у спотвореному вигляді тут ще визнається. У **злочині** індивід бажає неправу і при цьому навіть не вдається до видимості права. Гегель докладно аналізує дані форми неправу.

Говорячи про ненавмисне неправо, філософ на прикладі договірних відносин показує можливість появи правових колізій, наприклад, щодо власності, коли кожен претендує на те, що саме він є власником речі, тобто «вважає правом те, що він хоче». Це цивільно-правова суперечка, де виступають окремі волі, бо «ще немає такої волі, яка звільнилася б від безпосередності інтересу і мала б як особливу волю на меті загальну волю» [2, с. 139]. Вирішення цієї колізії полягає в тому, що, в кінцевому підсумку, перемагає право як загальне право, і особлива воля однієї зі сторін заперечується, а окрема воля сторони-переможниці виступає як загальна воля. Отже, при цій формі неправу повага до загального права зберігається.

Другий вид неправу – обман. Тут неправо не є видимістю для права в собі, але має прояв у тому, що суб'єкт дії (обману) представляє іншому видимість як право. Коли він обманює, право перетворюється на видимість, хоча формально виконується. У першому випадку неправо було видимістю для права; у другому – для самого суб'єкта, в який втілено неправу, право є лише видимість.

І нарешті, третій вид неправу є злочин. Воно є неправом в собі і для суб'єкта: тут суб'єкт неправу навіть і не вдається до видимості права. Той, стосовно якого скоюється злочин, і не повинен розглядати в собі і для себе суще неправу як право. Різниця між злочином і обманом полягає в тому, що в обмані у формі його здійснення ще узгоджується з визнанням права, чого вже немає в злочині.

Злочин є для Гегеля вищою формою прояву Unrecht (неправу), свідомим нехтуванням волею інших та загальносуспільною волею, висловленою у праві. Трактуючи поняття «злочин», він застосовує діалектичний принцип заперечення, а саме: порушення дією або бездіяльністю договору через невиконання умов угоди або правових зобов'язань стає першим примусом або насильством. Але це насильство є таким, що породжує примусову силу права. Зокрема він зауважував: «Вчинений злочин є воля, що знає себе як одиничну, для-себе-сущу, воля, що дійшла до наявного – буття [не дивлячись] на владу іншої волі, що знає себе як всезагальну. Але злочин призводить до пожвавлення, активізації всезагальної волі, він пробуджує її до діяльності. Всезагальна воля [тепер] діяльна. Визнана діяльність всезагальна, а не одинична, тобто вона є

зняттям одиничного. Злочин обертається карою – відплатою всезагальної волі» [3, с. 334–335]. Злочин є першим примусом, насильством, яке порушує буття свободи в його конкретному розумінні, порушує право.

Г. Гегель, як і всі просвітницько налаштовані мислителі, починаючи з Ч. Бекарія, ставив питання про адекватність покарання за злочин, зважаючи на якісний і кількісний обсяг злочину у його співвіднесенні із запереченням злочину як буттям, що має мати такий же обсяг. Г. Гегель акцентував: «У сфері моральній, оскільки моральне вивчається у бутті, є такий самоперехід кількісного у якісне, і різні якості виявляються засновані на різниці величин. Саме через «більше» й «менше» міра легковажності порушується і з'являється щось зовсім інше – „злочин”, саме через „більше” й „менше” справедливість переходить у несправедливість, добродішність – у порок» [2, с. 98]. Продовжуючи міркувати у цьому аспекті, вчений зауважує: якщо, з одного боку, суспільство не може залишати злочин непокараним, оскільки у такому випадку злочин був би покладений як право, то, з іншого – оскільки суспільство впевнене у собі, злочин є завжди лише чимось одиничним, хитким та ізольованим.

Треба зазначити, що гегелівська концепція злочину як вищої форми прояву Unrecht (неправа) не зустріла підтримки серед більшості тогочасних правників та філософів права, окрім найближчих послідовників. Наприклад, російській мислитель та суспільно-політичний діяч П. Лавров щодо міркувань Г. Гегеля зазначав: «Гегель зустрічається з питаннями... значення проступків і злочинів і примусової сили права. У першому питанні він віднаходить три сходинки: несвідоме порушення права, засноване на переконанні у справедливості уявного права, свідомо заміна дійсного права уявним – обман; заперечення права – злочин... Поняття злочину для Гегеля є переходом до поняття про примусову силу права. Порушення договору є першим примусом, який знищується другим, і так відновлюється втрачене право. Це доволі штучна побудова, – зауважує П. Лавров, – і краще прийняти інше його зауваження, що саме визначення абстрактного права як такого, що допускає можливість примусу, містить у собі послідовну низку понять, що обов'язково переходять через поняття порушення права» [4, с. 237].

Але правова практика минулого ХХ сторіччя неочікувано актуалізувала вчення Г. Гегеля про злочин як вищу форму неправу. В тоталітарних державах (нацистська Німеччина, СРСР, НДР та інші) прийняті закони та практика репресій засвідчили, що й держава може бути джерелом злочину, якщо вона порушує право. В такому разі традиційне формальне визначення злочину не спрацьовує. І тому у післявоєнний період на підставі розробок західнонімецьких юристів (зокрема Фріца Бауера) з'являється концепт Unrechtsstaat – неправова держава, який застосовувався щодо нацистських злочинців.

Отже, розуміння поняття «злочин» як вищої форми прояву Unrecht (неправа), що порушує буття права та свободи, став вагомим внеском у загальноєвропейську філософсько-правову доктрину та підґрунтям для сучасного європейського права.

Джерела та література

1. Гегель Г. В. Ф. Философия права. Москва: Литература. Мир книги, 2009. 464 с.
2. Гегель Г. Основы философии права, або Природне право і державознавство. Київ: Юніверс, 2000. 336 с
3. Гегель Г. Иенская реальная философия. *Работы разных лет: в 2-х т.* Москва: Мысль, 1970. Т. 1. 668 с.
4. Лавров П. Л. Гегелизм. *Философия и социология: в 2-х т.* Москва: Мысль, 1965. Т. 1. 739 с.

Хворов Сергій

Східноукраїнський національний університет імені Володимира Даля

РОЛЬ І ЗНАЧЕННЯ АРИСТОТЕЛЯ В ПРОЦЕСІ ФОРМУВАННЯ СУЧАСНОЇ НАУКОВОЇ МЕТОДОЛОГІЇ

Анотація. *Аристотель стояв біля витоків значної кількості сучасних наукових дисциплін. Окрім цього, саме йому належить авторство багатьох прогресивних підходів до раціонального пізнання навколишньої дійсності, які не втратили актуальності дотепер. Робота містить опис головних методологічних досягнень філософа.*

Ключові слова: *Аристотель, наукова методологія, історія філософії.*

Abstract. *Aristotle was at the origins of a large number of modern scientific disciplines. In addition, he is the author of many progressive approaches to the rational cognition of the reality, which have not lost relevance in our time. This work contains a description of the main methodological achievements of the philosopher.*

Key words: *Aristotle, scientific methodology, history of philosophy.*

Повний інтелектуальний плюралізм, характерний для епохи постмодерну, на жаль, призвів до певної делегітимізації наукового підходу в очах широкої публіки, що на пряму ніяк не стосується наукової діяльності. Саме тому ми спостерігаємо зростання рівня популярності таких різноманітних псевдонаукових концепцій, як, наприклад, концепція «Нової хронології» А. Т. Фоменка та Г. В. Носовського. Звернення до творчості Аристотеля та методологічних доробок, широко імplementованих ним у практику пізнання світу, допоможе нам вкотре впевнитися в тому, що саме робить науку наукою. Внесок Аристотеля у розвиток різних методологічних складових окремих наук досліджували такі науковці: А. А. Тахо-Годі, А. Ф. Лосєв, В. Ф. Асмус, А. Т. Юнусов, Н. Н. Кожевников та інші.

Насамперед ми маємо звернути увагу на принцип історизму, популяризацією якого Стагіріт почав займатися ще як учень Платона (т. зв. Академічний період). Ранні діалоги філософа, такі як «Евдем» та «Протрептик» (дійшли до нас у вигляді окремих цитат у роботах інших філософів), містять детальний опис досліджуваної проблеми та підходів, що використовували попередники Аристотеля, намагаючись відповідні проблеми вирішити. Проблема душі і пізнання, викладену в «Евдемі»,